

УДК 35.078.7

О. Артюх-Пасюта

E. Artyukh-Pasyuta

**ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТИПОЛОГІЗАЦІЇ КРИЗ
У ПРОЦЕСАХ ФУНКЦІОНУВАННЯ І РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА****THEORETICAL FOUNDATIONS OF CRISES TYPOLOGIZATION
IN THE PROCESSES OF ENTERPRISES OPERATION AND DEVELOPMENT**

Розглянуто сутнісну характеристику поняття «криза» у трактуванні провідних науковців сучасності та зроблено спробу узагальнити це поняття автором. Запропоновано класифікацію видів криз у процесах функціонування і розвитку підприємства.

Ключові слова: криза, підприємство, розвиток, класифікація видів криз.

Рассмотрена сущностная характеристика понятия «кризис» в трактовке ведущих ученых современности и предпринята попытка обобщить это понятие автором. Предложена классификация видов кризисов в процессах функционирования и развития предприятия.

Ключевые слова: кризис, предприятие, развитие, классификация видов кризисов.

Essential characteristic of «crisis» concept in the interpretation of leading scientists of our time is considered and the attempt to generalize this concept by the author is made. The classification of the types of crises in the processes of enterprises operation and development is offered.

Keywords: crisis, enterprise, development, classification of crises.

Постановка проблеми. В умовах ринкової економіки підприємства функціонують в умовах з високим ступенем невизначеності розвитку подій і несподіваними впливами зовнішнього середовища на їх діяльність. Загрози зовнішнього середовища можуть створювати передумови для виникнення криз у діяльності підприємства. Кризи можуть виникати на будь-якому етапі розвитку підприємства, у різних підрозділах і справляти різний за характером вплив. На нашу думку, вивчення сутності криз на підприємстві та визначення можливих їх видів є дуже важливою передумовою ефективного управління підприємством в умовах ринкової економіки.

Аналіз останніх джерел. Дослідженнями економічних криз займалися такі економісти, як: Д. Рікардо, К. Маркс, Й. Шумпетер, М. Кондратьєв, Дж. Кейнс, М. Туган-Барановський та ін. Вчені у своїх працях розглядали макроекономічні прояви кризових явищ та намагались обґрунтувати неминучість і періодичність їх виникнення. Проблеми, пов'язані з механізмом виникнення й розвитку кризових явищ на рівні підприємств, висвітлено в роботах С. Беляєва, В. Василенко, А. Градова, В. Кошкіна, Б. Кузіна, Г. Іванова, Л. Лігоненко, А. Чернявського та ін.

Формування цілей статті: узагальнити наукові роботи щодо визначення економічної сутності поняття «криза», запропонувати власне бачення досліджуваного поняття, розробити класифікацію видів криз у процесах функціонування і розвитку підприємства.

Виклад основного матеріалу. Протягом усієї історії людства дослідники неодноразово зверталися до осмислення економічної сутності поняття «криза» та визначали її особливі ознаки. Історично склалося так, що найбільш поширеною сферою використання досліджуваного терміна є медицина, де криза визначалась «як вирішальна фаза проходження хвороби» [24, с. 7].

Останнім часом термін «криза» набув значного поширення в економічних сферах, проте розуміння його економічної сутності, змісту, особливостей, теоретичного підґрунтя ще перебуває на стадії формування. На нашу думку, серед основних методологічних підходів до визначення та дослідження економічної сутності «криза» можна виділити сім. Розглянемо кожен з них.

Етимологічний підхід, який характеризує категорію «криза», як: 1) «рішення», «поворотний», «вихідний пункт», «суд», «суд самого себе», «суд над самим собою»; «сперечання», «суперництво» [9, с. 732]; 2) «критичне становище»; «рішучий бій»; «вирішальне значення, важливість», «випроб(ов)ування, (ви)проба» [14, с. 206]; 3) «небезпека», «сприятлива можливість» [7, с. 18], 4) «різкий перелом у розвитку подій», «складний перехідний стан» або «гостре ускладнення з чим-небудь», «поворотна точка до кращого або до гіршого»; «момент, що вимагає прийняття рішення» або «критичний період»; «ситуацію, що досягла вирішальної фази» [10, с. 17].

Представники *класичного підходу* по-різному характеризують економічну сутність та причини виникнення кризи. Наприклад, криза – «...коли погляди зазнають серйозних змін» (Дж. Ст. Міль [24, с. 7]); «відсутність рівноваги» (К. Маркс [24, с. 10]); «диспропорційність, анархія виробництва»

(М. Туган-Барановський [25]); «раптова й різка, як правило, зміна зростальної тенденції спадною, тоді як при зворотному процесі такого різкого повороту найчастіше не буває» (Дж. М. Кейнс [13]). Класичне визначення економічної сутності категорії «криза» розглядалося вченими як небажана, драматична фаза і негативне явище в економічній системі, яке зумовлює різке зниження ефективності діяльності підприємства. Але це визначення не враховує багатьох різних схем і стадій розвитку та функціонування економіки. Тому класичне визначення кризи було замінене більш багатозначним поняттям «економічна криза».

Про економічну кризу, за визначенням Мечлапа, йдеться в тому випадку, якщо «виникає небажаний стан економічних відносин, нестерпно критичне становище великих верств населення і виробничих галузей економіки». В. Сомбарт визначає економічну кризу як «економічне негативне явище, при якому масово виникає небезпека для економічного життя, дійсності» [24, с. 11].

Сутність, передумови, характер та наслідки періодичних кризових фаз у динаміці розглядає та пояснює «теорія криз».

Системно-динамічний підхід дає можливість досліджувати економічну сутність «криза» в чотирьох напрямках:

- перший – розглядає кризу як явище, що стосується різних рівнів системи (системи як загальної категорії, економічної системи та її елемента). Так, А. Чернявський зазначає, що: «Криза – це переломний етап функціонування будь-якої системи, на якому вона зазнає впливу ззовні чи зсередини, що потребує від неї якісно нового реагування» [26, с. 6] Згідно з визначенням В. Василенка: «Криза – це крайнє загострення протиріч у соціально-економічній системі (організації), що загрожує її життєстійкості в навколишньому середовищі» [8, с. 12]. Також А. Чернявський наводить визначення кризи, яка стосується елемента системи управління: «Це наслідок ... випадання одного елемента із системи управління (втрата постачальника, джерела сировини, зміна транспортної схеми, звільнення провідного спеціаліста)» [26, с. 78]. Наведені вище різні визначення кризи як явища вважаємо одночасно справедливими;

- другий – пошкодження внутрішніх механізмів системи щодо підтримки адаптивності, гнучкості та сталості, які забезпечують підтримку рівноважного стану підприємства і в той же час перехід до нової рівноваги. Такий напрям характерний для робіт А. Богданова [6, с. 208–209], Є. Єсакової [11], Л. Лігоненко [15] та ін.;

- третій – криза створює перешкоди для досягнення поставлених раніше цілей. Цієї думки дотримуються В. Пастухова, А. Ревенков та ін. У свою чергу, А. Ревенков зазначає, що «кризова ситуація на підприємстві – це часто переламний момент..., що являє собою загрозу цілям і цінностям... і скорочує час реакції до мінімуму» [22, с. 22], В. Пастухова доводить, що «кризова ситуація ... створює перешкоди для досягнення стратегічних цілей» [20, с. 66];

- четвертий – криза розглядається як необхідна фаза на всіх стадіях життєвого циклу підприємства. А. Грязнова стверджує, що «криза – це природне явище на життєвому шляху підприємства» [3]; Г. Іванова, Є. Мінаєв і В. Панагушин зазначають, що «... кризові ситуації виникають на всіх стадіях життєвого циклу підприємства» [1] і «...виражаються в коливаннях обсягу виробництва продукції, виникненні труднощів зі збутом продукції, надмірному зростанні заборгованості за податковими платежами та ін.» [2, с. 43]. Але слід пам'ятати, що на мікроекономічному рівні кризу не можна ототожнювати з яким-небудь окремо взятим етапом життєвого циклу підприємства. Кризові ситуації виникають на всіх стадіях життєвого циклу підприємства, причому кожна наступна фаза життєвого циклу підприємства стає можливою тільки в результаті подолання кризових явищ. У протилежному випадку традиційна послідовність фаз розвитку може бути порушена достроковим спадом, закриттям підприємства або його переходом до нового власника.

Лідери *діалектичного підходу* зазначають, що криза є діалектичною єдністю двох процесів: руйнування та оздоровлення. Процес руйнування простежується в тлумаченнях Ю. Розенталь і Б. Піджненбург [30], які визначають кризи як: «...ситуації, позначені високою небезпекою, станом непевності, відчуттям невідкладності». Л. Бартон вважає кризи «широкомасштабною, непередбаченою подією, яка зумовлює потенційно негативні результати. Ця подія та її наслідки можуть завдавати серйозної шкоди всій організації: працівникам, продукції, зв'язкам, фінансам та репутації» [28]. К. Херманн додає, що «криза може спричинити негативні наслідки» [32]. Така інтерпретація кризи містить негативне смислове навантаження та передбачає небажаність самих криз.

Розглядаючи вплив криз на організації, К. Ру-Дюфор доводить, що кризи мають не тільки негативний і руйнівний характер, але й потенціал змін [31]. Подібної позиції дотримуються В. Захаров, Е. Морен, Т. Пошан, відзначаючи, що криза – це «... негативна зміна, глибока і часто неочікувана, яка, при цьому, несе в собі нові можливості для розвитку» [12], «...має позитивний характер, тому що дає змогу підприємствам навчатися, мобілізувати зусилля, спрямовані на зміни» [29].

Т. Мостенська [19, с. 487] підкреслює, що структуру кризи утворюють одночасно два протилежні матеріальні об'єкти (один – руйнівний, другий – творчий), які знаходяться в процесі взаємодії.

Таким чином, наведені трактування відбивають два основні ставлення до кризових ситуацій, що містяться в працях зарубіжних та вітчизняних авторів – негативне та позитивне. При негативному ставленні до кризи увага акцентується на її руйнівному впливі на діяльність підприємства; на загрозі банкрутства. Позитивне ставлення ґрунтується на розумінні кризи як об'єктивного процесу, пов'язаного з розвитком підприємства.

Правовий підхід зводиться до розуміння кризи тільки як банкрутства підприємства. Такий підхід використано в дослідженнях С. Беляєва, В. Кошкіна, В. Шаповала та ін. З такими тлумаченнями кризи можна певною мірою погодитися, якщо визнати, що стан «...банкрутства підприємства – це один із об'єктивних проявів завершальної стадії кризового процесу на підприємстві, апогей поширення кризових проявів» [1] та «...банкрутство – це така точка в життєвому циклі підприємства, зафіксована юридично, що означає неможливість ведення ним бізнесу (фінансово-господарської діяльності) з прибутком як самостійного господарюючого суб'єкта» [27, с. 238]. Однак таке визначення поняття кризи підприємства не зовсім адекватно характеризує динаміку процесів, що пов'язані з розвитком кризи взагалі. Тому орієнтація антикризової діяльності на підприємстві тільки на запобігання банкрутству стає не завжди обґрунтованою і, як правило, малоефективною.

Суб'єктно-об'єктний підхід дозволяє в тлумаченнях кризи виділити три напрями:

– перший – криза визначається на основі ставлення керівництва до явищ на підприємстві [21]. Таке розуміння кризи є суб'єктивним і його практичне застосування надто залежить від професійності управлінців, організації роботи та правильно поставленого планування на підприємстві, що є недоліком;

– другий – криза визначається на основі відповідності параметрів підприємства вимогам зовнішнього оточення (об'єктивне явище) [27, с. 230]. Найпоширенішими недоліками є занадто спрощене розуміння у вигляді кількох показників та подання кризи як погіршення фінансового стану чи інших параметрів діяльності без будь-якого уточнення ступеня їхнього погіршення;

– третій напрямок є більш перспективним з точки зору визначення економічної сутності поняття «криза». Тому, автор статті повністю погоджується з визначенням кризи, яке надає О. Манойленко. Дослідник визначає, що «...розгортання кризи генерується сукупністю зовнішніх та внутрішніх факторів, співвідношення між якими та перелік яких також мають індивідуальний характер» [17, с. 19].

Звичайно, всі вищенаведені підходи мають право на існування та розвиток і можуть бути використані як методологічна основа для формування комплексного підходу до визначення економічної сутності поняття «криза» та її універсальних сутнісних ознак.

З нашої точки зору, необхідно звернути увагу на *збалансовано-пропорційний підхід*. Науковці, що надають йому перевагу, визначають кризу як «розбалансування діяльності підприємства» (А. Епіфанов, С. Козьменко [18, с. 284–285] та деформацію пропорцій у структурі потенціалу підприємства (О. Березін, Л. Березіна, Н. Бутенко [5, с. 283]).

Аналіз визначень категорії «криза» дозволяє виділити такі основні аспекти, за якими вони надаються:

- криза як руйнівна сила;
- криза як неминуча фаза оновлення системи;
- криза як природне явище життєвого циклу підприємства;
- криза як фактор порушення рівноважного стану економічної системи;
- криза як фактор часу;
- криза як потенціал змін;
- криза як розбалансування діяльності підприємства;
- криза як деформація пропорцій у структурі потенціалу підприємства;
- криза як суб'єктивне явище (криза визначається на основі ставлення керівництва до явищ на підприємстві);
- криза як об'єктивне явище (криза визначається на основі відповідності параметрів підприємства вимогам зовнішнього оточення);
- криза загрожує цілям, цінностям та функціонуванню підприємства в цілому.

Систематизуючи наукові погляди та зважаючи на вищевикладене, кризу можна визначити як об'єктивне явище, що призводить до зростання диспропорцій у внутрішньому потенціалі будь-якої системи і створює умови до розбалансування її діяльності в навколишньому середовищі та вимагає від неї якісно нових змін.

Стосовно типології самих криз, то залежно від їх сутності, характеристик, характеру, наслідків проходження слід виділити 13 основних критеріїв, за якими здійснюється класифікація видів криз у процесах функціонування і розвитку підприємства (табл. 1).

Таблиця 1

Класифікація видів криз у процесах функціонування і розвитку підприємства

Класифікаційна ознака кризи	Види кризи	Характеристики видів криз
1	2	3
Масштаб прояву	Загальна	Сукупність кризових явищ, наявність яких призводить до недотримання параметрів життєздатності, порушення життєздатного стану підприємства
	Локальна	Сукупність кризових явищ, що виникли в окремій підсистемі підприємства, мають суттєвий негативний вплив, але не порушують життєдіяльність підприємства в цілому
	Часткова (кризове явище)	Погіршення окремого кількісного або якісного показника функціонування підприємства, яке має локальний та несуттєвий негативний вплив на процеси його життєдіяльності
Структура відносин у соціально-економічній системі	Соціальна	Загострення суперечностей та зіткнення інтересів у трудовому колективі підприємства, між окремими соціальними групами персоналу та менеджменту
	Економічна	Гострі протиріччя в економічному стані підприємства
	Організаційна	Кризи організаційно-правової форми господарювання, стилю управління, організаційності структури, розподілу функцій, регламентації повноважень окремих структурних підрозділів
	Технологічна	Загострення суперечностей між тенденціями підприємства, можливостями та наслідками в умовах явно вираженої потреби в нових технологіях
Фактори виникнення кризи	Зовнішня	Криза, що виникла внаслідок негативних чи непередбачуваних змін зовнішнього середовища, охоплює діяльність багатьох суб'єктів господарювання, створюючи непрогнозовані зміни умов функціонування
	Внутрішня	Криза, що зумовлена загостренням внутрішніх суперечностей на підприємстві
Можливість прогнозування	Передбачувана	Спричиняються об'єктивними причинами. Може бути циклічною та нециклічною
	Непередбачувана	Переважає переважно буває результатом грубих помилок в управлінні чи впливу природних явищ
Рівень управлінського впливу	Керована	Кризовий процес, що піддається управлінському впливу
	Некерована	Напрямок і характер кризового процесу неможливо змінити у результаті управлінського впливу
Характер впливу	Руйнівна	Банкрутство з подальшою ліквідацією підприємства
	Оздоровча	Криза має позитивні наслідки, проявом яких є відродження втраченої життєздатності підприємства
	Стимулююча	Криза, яка демонструє недоліки в організаційній роботі підприємства і вказує на необхідність їх усунення керівництвом
	Реформуюча	Криза, у боротьбі з якою керівництво підприємства змушене проводити ряд реформаторських заходів, які кардинально змінюють певні системи життєзабезпечення підприємства

1	2	3
Період проходження	Короткострокова	Криза, яка має термін проходження до року
	Середньострокова	Криза, яка має термін проходження від року до трьох
	Довгострокова	Криза, яка має термін проходження більше трьох років
Зацікавленість у виникненні кризи	Штучна	Виникає у разі наявності умислу певного суб'єкта або групи суб'єктів управління стосовно її виникнення
	Природна	Виникнення кризи не пов'язано з чимось умислом і є логічним результатом виникнення суперечностей у межах господарської системи та в результаті її взаємодії із зовнішнім оточенням
Фаза розвитку	Стратегічна	На підприємстві зруйновано виробничий потенціал і відсутні довгострокові фактори успіху
	Криза прибутковості	Перманентні збитки вихолощують власний капітал
	Криза ліквідності	Підприємство є неплатоспроможним, тобто ресурсів не вистачає для фінансування навіть скороченого виробництва та здійснення платежів за зобов'язаннями
	Банкрутство	Неможливість підприємства задовольнити вимоги кредиторів протягом певного часу (3 міс.)
Сфера та напрями діяльності	Маркетингова	Неефективна постачальницько-збутова діяльність і невідповідність асортименту ринковому попиту
	Виробнича	Невідповідність рівня технологічного озброєння підприємства та його ринкового потенціалу
	Фінансова	Розбалансування системи фінансових відносин підприємства
	Управлінська	Низький рівень ефективності виконання функцій управління на підприємстві
	Кадрова	Недостатній професійний рівень підготовки кадрів не забезпечує ефективну роботу підприємства
Інтенсивність проходження	Затяжна	Проявляється поступово, дає можливість керівництву корегувати негативні тенденції в роботі підприємства
	Стрімка	Керівництво підприємства вживає відповідних заходів щодо ліквідації чи ізоляції наслідків кризи
Стадія життєвого циклу підприємства, на якій виникла криза	Криза створення	Криза виникає при неправильно проведеному попередньому аналізі зовнішнього середовища та оцінюванні ринкового потенціалу, недостатньому професійному рівні персоналу і керівників
	Криза розвитку	Труднощі у процесі становлення підприємства на ринку та завоювання ринків збуту
	Криза зрілості	Невідповідності можливих доходів і ризиків інноваційних впроваджень з витратами
	Криза спаду	Криза свідчить про невідкладне реформування всіх сфер діяльності підприємства або перепрофілювання, зміну форми власності, організаційної структури, технологічне оновлення, омолодження персоналу
Ступінь наслідків	Легка	Не загрожує функціонуванню підприємства
	Важка	Загрожує подальшому існуванню підприємства і потребує негайної фінансової санації
	Катастрофічна	Кризовий стан, який несумісний з подальшим існуванням підприємства і призводить до його руйнування як самостійної господарської одиниці

Висновки. Аналіз наукових джерел дав нам можливість сформулювати власне визначення поняття «криза» та здійснити класифікацію видів криз у процесах функціонування і розвитку підприємства. На нашу думку, раціональними класифікаційними ознаками кризи є: масштаб прояву, структура відносин у соціально-економічній системі, фактори виникнення кризи, можливість прогнозування, рівень управлінського впливу на кризу, характер впливу, період проходження, зацікавленість у виникненні кризи, фаза розвитку, сфера та напрями діяльності, інтенсивність проходження, стадія життєвого циклу підприємства, на якій виникла криза, ступінь наслідків.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямі полягають у визначенні основних етапів розвитку кризи на підприємстві.

Список використаної літератури

1. Антикризисное управление: от банкротства к финансовому оздоровлению / [под ред. Г. П. Иванова]. – М. : Закон и Право, ЮНИТИ, 1995. – 320 с.
2. Антикризисное управление : учеб. пособие / [В. Г. Крыжановский и др.]; под ред. Е. С. Манаева, В. П. Панагушина. – М. : ПРИОР, 1998. – 432 с.
3. Антикризисный менеджмент / [под ред. А. Г. Грязновой]. – М. : Тандем; ЭКМОС, 1999. – 366 с.
4. Антикризисное управление : учебник / [под ред. Э. М. Короткова]. – М. : ИНФРА-М, 2000. – 432 с.
5. Березін О. В. Економіка підприємства: навч. посіб. / Березін О. В., Березіна Л. М., Бутенко Н. В.. – К. : Знання, 2009. – 390 с.
6. Богданов А. А. Тектология. Всеобщая организационная наука : в 2 кн. / А. А. Богданов ; отв. ред. Л. И. Абалкин. – М. : Экономика, 1989. – Кн. 1. – 303 с.
7. Борисенко Л. Шанс стати кращими. Фінансова криза в Україні / Л. Борисенко // Консалтинг в Україні. – 2008. – № 11–12 (52–53). – С. 18–21.
8. Василенко В. О. Антикризове управління підприємством : навч. посіб. / В. О. Василенко. – К. : ЦУЛ, 2003. – 504 с.
9. Греческо-русский словарь / [сост. А. Д. Вейсман]. – С.Пб., 1899.
10. Даль В. И. Толковый словарь живого русского языка : в 4 т. / В. И. Даль. – С.Пб. : Динамит, 1997. – Т. 2. – 784 с.
11. Есакова А. М. Место антикризисного управления в общей стратегии фирмы. Проблемы и опыт антикризисного управления / А. М. Есакова // Сборник материалов Всероссийской научно-практической конференции. – Пенза, 2001. – С. 37–40.
12. Захаров В. Я. Антикризисное управление. Теория и практика : учеб. пособие / Захаров В. Я., Блинов А. О., Хавин Д. В. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2006. – 287 с.
13. Кейнс Дж. Заметки об экономическом цикле / Дж. Кейнс ; пер. с англ. // Избранные произведения. – М. : Экономика, 1993. – 178 с.
14. Литвинов В. Д. Латинсько-український словник / В. Д. Литвинов. – К., 1998.
15. Лігоненко Л. О. Антикризове управління підприємством: теоретико-методологічні засади та практичний інструментарій : [монографія] / Л. О. Лігоненко. – К. : Наукова думка, 2000. – 390 с.
16. Манів З. О. Економіка підприємства : навч. посіб. / З. О. Манів, І. М. Луцький. – К. : Знання, 2004. – 580 с.
17. Манойленко О. Теоретичні засади формування ефективного механізму діагностики кризових явищ у процесі розвитку складноструктурованих корпоративних систем / О. Манойленко // Підприємництво, господарство і право. – 2006. – № 5. – С. 17–20.
18. Менеджмент для магистров : учеб. пособие / [под ред. д.э.н., проф. А. А. Епифанова, д.э.н., проф. С. Н. Козьменко. – Сумы : ИТД «Университетская книга», 2003. – 762 с.
19. Менеджмент : підручник / [Т. Л. Мостенська, В. О. Новак, М. Г. Луцький, М. А. Міненко]. – К. : Сузір'я, 2007. – 690 с.
20. Пастухова В. В. Стратегічне управління підприємства: філософія, політика, ефективність : [монографія] / В. В. Пастухова. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2002. – 302 с.
21. Планкетт Л. Выработка и принятие управленческих решений / Л. Планкетт, Г. Дейл. ; пер. с англ. – М. : Экономика, 1984. – 196 с.
22. Ревенков А. Н. Кризисная ситуация на предприятии и пути выхода из нее / А. Н. Ревенков // Пищевая промышленность. – 2005. – № 2. – С. 22–23.
23. Садеков А. А. Управление предприятием в условиях кризиса : [монография] / А. А. Садеков, В. В. Цурик. – Донецк : ДонГУЭТ, 2006. – 178 с.
24. Скібіцький О. М. Антикризовий менеджмент: навч. посіб. / О. М. Скібіцький. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 568 с.
25. Туган-Барановский М. И. Избранное: периодические промышленные кризисы. История английских кризисов / М. И. Туган-Барановский. – М. : Наука, РОССПЭН, 1997. – 574 с.
26. Чернявский А. Д. Антикризисное управление: учеб. пособие / А. Д. Чернявский. – К. : МАУП, 2000. – 208 с.
27. Шаповал В. М. Економіка підприємства: Уведення в спеціальність : навч. посіб. / Шаповал В. М., Аврамчук Р. Н., Ткаченко О. В.; за наук. і загал. ред. д.е.н., проф. В. А. Ткаченка. – К. : Центр навчальної літератури, 2003. – 288 с.

28. Barton, L. (1993) Crisis in organizations: Managing and Communicating in the Heat of Chaos. Cincinnati, Ohio: South-Western, p. 2.
29. Pauchant, T. C. and Morin, E. M. (1996) La gestion systemique des crises et la prevention de la contr-production. *Rev francaise de gestion*, (108), pp. 80–99.
30. Simulation-oriented scenarios (1991) In: U. Rosenthal (Ed) Crisis Management and Decision Making Simulation Oriented Scenarios. Dordrecht: Kluwer, p. 3.
31. Rouf-Dufort, Ch. (1996) Crises: des possibilite iaprentissage pour...entreprise. *Rev francaise de gestion*, (108), p. 81.
32. Forgeue, B. (1996) Nouvelles approches de la gestion des crises. *Rev francaise de gestion*, (108), pp. 72–73.

References

1. Crisis management: from bankruptcy to financial health (1995) In: H. P. Ivanov (Ed). Moscow: Zakon i Pravo, YUNITI, 320 p.
2. Kryzhanovskyy, V. G. et al. (1998) Crisis management. Moscow: PRIOR, 432 p.
3. Crisis management (1999) In: A. G. Hryaznova (Ed). Moscow: Tandem; EKMOS, 366 p.
4. Crisis management (2000) In: E. M. Korotkov (Ed). Moscow: INFRA-M, 432 p.
5. Berezin, O. V., Berezina, L. M. and Butenko, N. V. (2009) Enterprise economics. Kiev: Znannya, 390 p.
6. Bohdanov, A. A. (1989) Tectology. Universal organizational science, in 2 books. Moscow: Ekonomika. Book 1, 303 p.
7. Borysenko, L. (2008) The chance to become better. Financial crisis in Ukraine. *Consulting in Ukraine*, 11-12 (52-53), pp 18–21.
8. Vasylenko, V. O. (2003) Crisis enterprise management. Kiev: TSUL, 504 p.
9. Veysman, A. D. (1899) Greek- Russian dictionary. St. Petersburg
10. Dal', V. I. (1997) Explanatory Dictionary of Russian language, in 4 vol. St. Petersburg: Dynamite. Vol. 2, 784 p.
11. Esakova, A. M. (2001) The place of crisis management in general business strategy. Problems and experience of crisis management. *Sbornyk materialov Vserossijskoj nauchno-prakticheskoy konferentsii*. Penza, pp. 37–40.
12. Zakharov, V. Ja., Blynov, A. O. and Khavyn, D. V. (2006) Crisis management. Theory and practice. Moscow: UNITY-DANA, 287 p.
13. Keyns, J. (1993) Notes on economic cycle. Moscow: Ekonomika, 178 p.
14. Lytvynov, V. D. (1998) Latin-Ukrainian dictionary. Kiev.
15. Lihonenko, L. O. (2000) Crisis enterprise management: theoretical and methodological principles and practical tools. Kyiv: Naukova dumka, 390 p.
16. Maniv, Z. O. and Lutsk'ky, I. M. (2004) Enterprise economics. Kyiv: Znannya, 580 p.
17. Manoylenko, O. (2006) Theoretical bases of an effective mechanism formation for diagnosing crisis phenomena in the development of complex structured corporate systems. *Enterprise, Economy and Law*, (5), pp. 17–20.
18. Management for the masters (2003) In: A. A. Yepyfanov, S. N. Koz'menko (Eds). Sumy: ITD «Universitetskaya kniga», 762 p.
19. Mostens'ka, T. L., Novak, V. O., Lutsk'yy, M. H. and Minenko, M. A. (2007) Management. Kiev: Suzir'ya, 690 p.
20. Pastukhova, V. V. (2002) Strategic enterprise management: philosophy, policy, effectiveness. Kyiv: Ky'yiv. nacz. torg.-ekon. un-t, 302 p.
21. Plunkett, L., Deyl, H. (1984) The development and management decision-making. Moscow: Ekonomika, 196 p.
22. Revenkov, A. N. (2005) The crisis at an enterprise and the ways out of it. *Food Industry*, (2), pp. 22–23.
23. Sadekov, A. A. and Tsuryk, V.V. (2006) Enterprise management in crisis conditions. Donetsk: DonGUET, 178 p.
24. Skibits'ky, O. M. (2009) Crisis management. Kyiv: Tsentr uchbovoyi literatury, 568 p.
25. Tugan-Baranovskyy, M. I. (1997) Selected: recurrent industrial crises. History of English crises. Moscow: Izd-vo «Nauka», ROSSPEN, 574 p.
26. Chernyavs'ky, A. D. (2000) Crisis management. Kiev: MAUP, 208 p.
27. Shapoval, V. M., Avramchuk, R. N. and Tkachenko, O. V. (2003) Enterprise Economics. The introduction in the speciality. Kyiv: Tsentr navchalnoyi literatury, 288 p.
28. Barton, L. (1993) Crisis in organizations: Managing and Communicating in the Heat of Chaos. Cincinnati, Ohio: South-Western, p. 2.
29. Pauchant, T. C. and Morin, E. M. (1996) La gestion systemique des crises et la prevention de la contr-production. *Rev francaise de gestion*, (108), pp. 80–99.
30. Simulation-oriented scenarios (1991) In: U. Rosenthal (Ed) Crisis Management and Decision Making Simulation Oriented Scenarios. Dordrecht: Kluwer, p. 3.
31. Rouf-Dufort, Ch. (1996) Crises: des possibilite iaprentissage pour...entreprise. *Rev francaise de gestion*, (108), p. 81.
32. Forgeue, B. (1996) Nouvelles approches de la gestion des crises. *Rev francaise de gestion*, (108), pp. 72–73.

Відомості про автора

О. В. Аргюх-Пасюга, кандидат економічних наук, доцент кафедри бухгалтерського обліку та аудиту, ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки та торгівлі».